

УДК 159.947.5

РУДА Н. Л.

Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського

ФЕНОМЕН МОТИВАЦІЇ ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРСТВА

У статті розкрито психологічні аспекти мотивації політичного лідерства. Наведено підходи вчених до розуміння структури мотивації політичного лідерства. Розкрито психологічний зміст мотиву влади, мотиву контролю, мотиву афіліації та мотиву досягнення як домінуючих у мотиваційній сфері сучасного політичного лідера.

Ключові слова: політичне лідерство, мотивація політичного лідерства, мотив влади, компенсаторна поведінка, мотив афіліації, мотив контролю, мотив досягнення.

У сьогоденній ситуації глобальних суспільних змін особливої ваги набувають ті політичні лідери, які спроможні не лише оцінити природу і характер сучасної кризової ситуації, а й віднайти ефективну соціально прийнятну стратегію її подолання, взяти на себе відповідальність за цей процес. Динаміка соціальних процесів у сучасному світі ставить складні вимоги перед особистістю політичного лідера, покликаною здолати стереотипи буденної свідомості, традиційні соціальні ролі та політичний конформізм.

Вочевидь, успішність політичного лідера, його особистісна ефективність у складних умовах політичного сьогодення не в останню чергу залежить від ядра особистості – провідної мотивації, що спонукає його до політичної діяльності.

Мотивація виступає у ролі однієї з провідних складових політичної поведінки індивіда. У політичній діяльності мотив не тільки підштовхує особистість до вчинку, а й визначає мету і програму її дій. Мотив є виразом внутрішньої готовності особистості діяти за власним волевиявленням, а не з примусу, тиску ззовні. Становлення демократичного суспільства нерозривно пов'язано з заміною одних, зовні орієнтованих стимулів політичної поведінки на інші, внутрішньо зорієнтовані мотиви.

У більшості опублікованих сучасних вітчизняних робіт проблематика мотиваційної сфери політиків окремо не розглядалася, тоді як саме її вивчення відкриває більш глибоке розуміння поведінки політичних лідерів, дає змогу побачити, як і в який бік вони здатні змінити хід подій. Як свідчать сучасні дослідження, зафіксовано зміни в ієрархії мотивів у період досягнення людиною влади та власно владного періоду. Крім того, дослідження мотивації політичного лідерства можуть визначити співвідношення між бажанням лідирувати і реальними здібностями людини результативно здійснювати владу.

Сьогодні у психології недостатньо розроблено понятійну базу для опису мотивації політич-

ного лідерства, мало досліджена ця проблема на емпіричному рівні. Вивчення сутності цього мотиваційного утворення потрібне не лише для пояснення поведінки окремого політичного лідера, але й для розуміння багатьох політичних процесів та явищ. Боротьба за владу – психологічна детермінанта та принцип функціонування політичної системи суспільства.

Мета статті: здійснити теоретичний аналіз феномену мотивації політичного лідерства.

Як феномен політичне лідерство відомо дуже давно – проблему лідерства у політиці досліджували Н. Макіавеллі, Ф. Ніцше, К. М. Вебер та інші відомі вчені, політики, громадські діячі. У трактовці Н. Макіавеллі політичний лідер – це государ, який об'єднує та представляє все суспільство та використовує будь-які ефективні засоби задля підтримання суспільного порядку та збереження свого панування. Ф. Ніцше обґрунтував концепцію, у якій довів необхідність формування вищого біологічного типу – людини-лідера, «надлюдини». Найбільш впливову типологію лідерства запропонував М. Вебер, який розрізняв традиційне лідерство (засноване на збереженні традицій), бюрократичне лідерство (засноване на збереженні законів та порядку) та харизматичне лідерство (засноване на повазі до надприродних здібностей вождя).

Ми спиратимемося на таке визначення політичного лідерства: це – засіб взаємодії лідера і мас, у процесі якої лідер здійснює суттєвий вплив на суспільство.

Проблема політичного лідерства є предметом наукових зацікавлень і вітчизняних психологів. Сьогодні цілком правомірно говорити про наявність суттєвих напрацювань з цієї тематики у роботах М. Головатого, Л. Москвичьова, О. Красильникова, Д. Левчик, С. Ципко, О. Шевченко, О. Пономарьова, В. Зливкова, В. Васютинського, О. Скар.

Інтерес дослідників саме до мотивації політичного лідерства закономірний – не існує нев-

мотивованих учинків, тому надзвичайно важливо розуміти, що є рушійною силою поведінки лідера, оскільки саме вона визначає вектор його політичної спрямованості. Політична поведінка лідера є цілеспрямованою і мотивованою.

Мотиви політичної поведінки, політичні та ціннісні орієнтації, політична активність та лідерство, розглядалися у роботах С. Б. Каверіна, М. М. Слюсаревського, А. І. Юр'єва, Л. М. Карамушки, М. І. Пірен, Г. В. Циганенко, П. Д. Фролова [4; 8; 10; 11; 12; 15].

Існує безліч різних особистісних потреб, які пов'язані з політичною діяльністю. А. І. Юр'єв, кажучи про мотивацію політичної поведінки, відзначає, що політика не порушує у людини якісь специфічні потреби – тут задіяні загальнолюдські потреби [16].

Аналіз мотивації політичної поведінки заснований на фундаментальних закономірностях психологічної науки. Так, загальноновизнаною є класифікація мотивів, запропонована Д. Макклелландом і Дж. Аткинсоном, де виділено три ключових мотиви: мотив влади, мотив досягнення і мотив афіліації (прагнення бути з іншими). Іноді мотив влади доповнюється мотивацією контролю, який виступає четвертим у цій схемі [7].

Найважливіше мотиваційне джерело лідерства – мотив влади, оскільки боротьба за владу пронизує політичне життя будь-якого суспільства. Особистісну потребу влади досліджували: А. Адлер, Ж. Блондель, В. Васютинський, С. Каверін, Д. Макклелланд, Е. Фромм, К. Хорні, Г. Лассуелл, Р. Лейн, А. Джордж, Д. Я Райгородський та інші [1; 2; 3; 4; 5; 7; 9; 13]. Згідно їх досліджень, мотив влади можна визначити як зацікавленість в отриманні контролю, впливу на інших людей, групи або світ у цілому; бажання вражати, мати престиж, викликати сильну емоційну реакцію.

У дослідженнях прибічника психопатологічного підходу Г. Лассуелла, відзначалося, що потреба у владі має компенсаторне походження, тобто прагнення до влади психологічно компенсує особистісну неповноцінність, фрустрацію, яку відчуває особистість [5].

З погляду концепції базової напруги психіки, домінування потреби у владі в особистісній мотивації можна розглядати як наслідок дефіциту позитивних психосоціальних зв'язків особистості. З цим дефіцитом часто взаємозв'язаний односторонній, гіпертрофований розвиток індивідуалістичних або егоцентричних амбіцій. Тут найбільш гостро постає потреба у самоутвердженні. Оскільки воно можливе лише у відносинах з ін-

шими людьми, особистість, що гіпертрофовано індивідуалізується, шукає шлях до самоутвердження у владі, контролі.

А. Джордж розширює рамки загальної гіпотези Г. Лассуелла. З точки зору А. Джорджа, всі політичні лідери прагнуть влади. Отримавши її, вони часто намагаються переробити політичні інститути, інакше інтерпретувати і розширити функції політичних ролей або створити нові, які задовольнили б їх потреби. Один з можливих випадків утворення потреби у владі пов'язаний з наявністю страху пасивності, слабкості, страху чужого домінування. В іншому випадку – мотив влади може сформуватися за наявності агресивних і деструктивних якостей особистості. Тому влада може бути бажаною з багатьох причин.

Пізніше А. Джордж пішов дещо далі і запропонував більш розширену версію трактування потреби у владі: владу він став розглядати як самодостатню вищу цінність, що дає змогу глибше зрозуміти мотивацію лідера. Влада при цьому підходить виступає не стільки як феномен компенсації, скільки як інструмент, який дає змогу отримати задоволення багатьох інших особистісних потреб, таких як потреба у досягненні, у пошані, у схваленні, у безпеці, у особистій свободі, що розуміється як відсутність будь-якого домінування над лідером.

М. Г. Херманн як мотиви лідерства виділяє мотиви влади та компенсації неусвідомленого психічного дискомфорту.

Як зазначає Д. Я. Райгородський, дефіцит позитивних відносин у ранньому дитинстві може стати первинною ланкою всього ланцюжка причин і наслідків і перетворити прагнення до влади на домінуючий мотив особистості. Ці спостереження політичних психологів є достатньо переконливими, оскільки неблагополуччя у батьківській сім'ї виступає однією з типових рис біографій найвладостлюбніших й авторитарних політиків [9].

З іншого боку – психологи стверджували, що прагнення до домінування не можна розглядати виключно як ознаку психічного нездоров'я. Так, К. Хорні та Е. Фромм принципово відрізняли невротичну мотивацію влади, яка ґрунтується на слабкості особистості, від нормального бажання влади, що ґрунтується на силі людини, її об'єктивної переваги [13]. Р. Лейн також стверджував, що успішно діючими демократичними політиками стають люди зі здоровою, урівноваженою психікою. Г. Кантріл та К. Кеністон вважали основною причиною залучення до політичних рухів пошук смислу того, що відбувається навко-

ло, а основним мотивом участі у політиці – відданість цінностям-цілям рухів, схожість цінностей особистості та цих рухів.

Наведені підґрунтя прагнення до влади не виключають один одного. У світлі цього вельми обґрунтованою представляється *поліпотребнісна концепція мотивації влади*, запропонована російським психологом С. Б. Каверініним. Із його точки зору, потреба влади — синдром п'яти базових потреб: *свободи* (влада використовується для досягнення безпеки), *гедонізму* (влада — засіб задоволення матеріальних потреб), *самоствердження* (через владу досягається престиж, пошана, визнання), *самовираження* (влада як досягнення значущих результатів, гра, змагання), *потреба бути особистістю* (через володіння владою реалізується прагнення зробити щонебудь для інших, а не лише для себе) [4].

Отже, мотив влади у політичних лідерів є багатогранною для аналізу психологічною характеристикою, оскільки вимагає застосування поліпотребнісного підходу, який розкриває цей багатовимірний феномен.

Аналізуючи мотивацію влади, її численну детермінацію, слід враховувати, що поведінка людини не вичерпується лише прагненням до панування. Тому уявляється вельми значущим положення А. Джорджа про те, що мотив влади може як посилюватися іншими спонуканнями особисті, так і конфліктувати з ними. Тому важливо здійснювати всебічний аналіз мотиваційної сфери політичного лідера.

Політикам часто приписують амбітність, основу котрої складає мотивація досягнення. Це – одна з найважливіших рис, які повинні бути притаманні політичному лідерові, оскільки люди з розвиненим мотивом досягнення характеризуються впевненістю, наполегливістю, реалістичністю, ініціативністю. Потреба у досягненні проявляється у турботі про досконалість, майстерності, поведінці, яка спрямована на досягнення. Зазвичай потреба в досягненні добре видна у підприємницькій поведінці, коли бізнесмен схильний до помірному ризику, модифікує свою поведінку залежно від обставин, використовує поради експертів. Це поведінка підприємців є інструментальним для досягнення успіху у світі бізнесу.

Мотив досягнення успіху включено Г. Мюрреєм до переліку потреб і пояснено як здатність долати труднощі і досягати високого рівня - перевищувати самого себе. Дж. Аткинсон розуміє мотив прагнення до успіху як схильність до переживання задоволення і гордість при досягнен-

ні результату. Ф. Хоппе характеризує цей мотив як прагнення підтримувати самосвідомість на якомога вищому рівні за допомогою високого особистого стандарту досягнень [14].

Окреслені підходи до вивчення сутності мотиву досягнення успіху дають змогу розглядати його як детермінанту ефективності особистісної діяльності. Цей аспект вивчення проблеми представлено у працях: В. К. Вілюнаса, С. В. Воронової, М. Ш. Магомед-Емінова, Л. Г. Матвеевої, М. В. Матюхіної, М. І. Николюкіної, Ю. М. Орлова, Т. А. Сабліної, В. М. Тимошенко, М. І. Шкуркіна, Дж. Аткинсона, Д. Макклелланда і Х. Хекхаузена [6; 7; 14].

Потреба у досягненні перетворилася на спеціальний об'єкт уваги політологів і політичних психологів після того, як стали відомими дослідження американських учених Д. Макклелланда і Дж. Аткинсона. У них піддано аналізу структуру потреби у досягненні, умови її формування та впливу на поведінку. На їх думку, потреба у досягненні має безпосереднє відношення до майстерності, маніпулювання, організації фізичного і соціального оточення, подоланню перешкод, встановленню високих стандартів роботи, змагання, перемозі над кимось-небудь [7].

Відносна сила мотиву впливає на оцінку політичним лідером суб'єктивної вірогідності наслідків, тобто більш високий мотив досягнення успіху сприятиме оцінці більш високої суб'єктивної вірогідності успіху. Д. Вінтер і А. Стюарт виділили індикатори потреби у досягненні у промовах і документах політичних лідерів, у поведінці, міжособистісних відносинах. Потреба у досягненні своїх цілей тісно пов'язана також з системою переконань політичного лідера.

Специфіка політичної діяльності – публічність – вимагає наявності у політика особистісної потреби е спілкуванні, мотиву афіліації. Це пов'язано з необхідністю знаходити контакт з різними людьми. У зарубіжній психології навіть висловлювалася думка, що однією з причин приходу у політику може слугувати незадоволеність потреби у спілкуванні і підсвідома спроба задовольнити її за допомогою політичної діяльності.

Потреба політичного лідера в особистісному контролі над подіями і діяльністю людей є необхідністю у контролі зовнішніх сил і подій, які впливають на політичне життя суспільства. Сфера контролю – це широта області життєвого простору і діяльності, яку політичний лідер шукає для свого впливу. Сфера може варіювати від дуже обмеженої, що включає лише одну спеціальну область, до широкої, що включає багато обла-

сті політики. Чим ширша бажана сфера особистого контролю, тим, звичайно, менше його ступінь, оскільки у політичного лідера обмежені можливості і навички, а кожен «сектор» сфери контролю вимагає використання певних навичок і можливостей. Політичний лідер може відбирати певні області для свого контролю, релевантні його навичкам, причому, робить цей вибір на основі сприйняття власних навичок і здібностей, де він сильний, а де ні. Таким чином, правильність й успішність вибору політичним лідером галузі для свого контролю залежить, багато у чому, від адекватності його Я-концепції та самооцінки. С. Реншон виділяє потреби людини в особистому контролі над навколишнім соціальним середовищем, над подіями, що відбуваються. При цьому, виявлено кореляцію між низьким рівнем особистого контролю і відчуженістю від політики, а також схильність до екстремізму і насильства.

Потреба політичного лідера у контролі над подіями і людьми також знаходить своє задоволення у зовнішньополітичній діяльності так само, як і мотивує його вчинки на міжнародній арені.

Окрім зазначених мотивів, як мотиви політичного лідерства виділяються також наступні мотиви:

- прагнення розв'язати певну політичну проблему;
- почуття обов'язку;
- потреба у статусі і визнанні.

Неважко зауважити, що якби не класифікувати мотиви лідерства, всі вони, як правило, не є взаємовиключними; всі або майже всі можуть поєднуватися у психології однієї людини.

Мотивація політичного лідерства розглядалася у психологічній літературі і з іншого боку – залежно від впливу лідера на мотивацію послідовників, їх здатність до продуктивного виконання завдань і задоволення від роботи. Поведінка лідера є мотивуючою у тій мірі, у якій вона збільшує вірогідність досягнення послідовниками цілей і пояснює засоби цього досягнення.

Мотиваційна теорія лідерства – одна з основних теорій політичного лідерства. Її представники – С. Мітчел, С. Еванс та ін. У цій концепції ефективність лідера розглядається залежно від його впливу на мотивацію послідовників, їх здатність до продуктивного виконання завдання і задоволення, яке вони відчуватимуть у процесі роботи.

У контексті проблеми дослідження мотивації політичного лідерства актуальним є визначення

тих мотивів, що детермінують результативність їх політичної діяльності, а відтак, зумовлюють процеси їх особистісного та професійного самовизначення. Підґрунтям у з'ясуванні особливостей становлення, функціонування та розвитку мотиваційної сфери політичних лідерів стали концепції мотивації, що пояснюють цілеспрямованість поведінки людини: теорія поля К. Левіна; теорія очікуваної цінності Е. Толмена; теорія результуючої валентності К. Левіна, Т. Дембо, Л. Фестінгера і П. Сірса; модель вибору ризику Дж. Аткинсона. Спільним у цих теоріях є те, що вони наділяють особистість здатністю керуватися у своїй діяльності передбачуваною метою. Ця мета є певною цінністю для людини: об'єкти або події, яких прагне досягти суб'єкт, є для нього емоційно забарвленими [14].

Першою теорією мотивації, у якій привабливість об'єкта посіла центральне місце, стала теорія поля К. Левіна. Еквівалентом поняття привабливості тут є валентність. Об'єкти, які можуть задовольнити потреби, набувають валентності, що вирізняє їх з оточуючих об'єктів й активізує цілеспрямовану пошукову поведінку людини. Вплив валентності на поведінку особистості вчений обґрунтував, спираючись на модель оточення, у якій валентність визначає інтенсивність і спрямованість дій суб'єкта. Ця модель дає змогу описати когнітивну репрезентацію співвідношення засобів і мети, що їх суб'єкт структурує, виходячи з власних можливостей та очікуваних результатів.

Незалежно від К. Левіна, Е. Толмен розробив мотиваційну теорію очікуваної цінності, у якій привабливість позначається поняттям необхідності. Е. Толмен увів поняття очікування як вивчене знання про співвідношення засобів та мети.

Ученими К. Левіном, Т. Дембо, Л. Фестінгером і П. Сірсом – запропоновано теорію результуючої валентності. В ній ймовірність досягнення мети позначена як потенціал. Разом з валентністю ймовірність (потенціал) досягнення мети визначала дійову силу, а при формуванні рівня домагань – результуючу валентність, тобто ту задачу, яка обирається для розв'язання.

Розвитком цієї теорії стала модель вибору ризику Дж. Аткинсона, що прогнозувала вибір індивідом рівня складності завдання. Згідно з цією парадигмою, привабливість наслідків для самооцінки передбачуваного результату дії, помножена на відповідну ймовірність успіху, і становить те, що спонукає людину до дії.

Схожу думку висловлює М. Ш. Магомед-Емінов: одним з основних механізмів актуаліза-

ції мотивації досягнення виступає функціональна система інтегрованих воедино афективних і когнітивних процесів, що складається з оцінки мотиваційної значущості ситуації (привабливості) й оцінки загальної компетентності (потенціалу) [6].

Отже, слід спрямувати подальшу увагу вчених на з'ясування специфіки мотиваційної сфери сучасного політичного лідера – такі знання нададуть змогу прогнозувати його політичну поведінку.

Список використаних джерел

1. Адлер А. Психология власти / А. Адлер // Наука жить. Пер. с англ. и нем. — К. : Port-Royal, 1997. — С. 235 — 240.
2. Блондель Ж. Влияние личностных черт на политическое лидерство : философия профессии / Ж. Блондель // Городское управление. — 2007. — № 4. — С. 2—11.
3. Васютинський В. О. Інтеракційна психологія влади: монографія / В. Васютинський. — К. : КСУ, 2005. — 492 с.
4. Каверин С. Б. Потребность власти / С. Б. Каверин. — М. : Знание, 1991. — 64 с.
5. Лассуэлл Г. Психопатология и политика: монография / Г. Лассуэлл; пер. с англ. Т. Н. Самсоновой, Н. В. Коротковой. — М. : Издательство РАГС, 2005 — 352 с.
6. Магомед-Эминов М. Ш. Деятельностно-смысловый подход к психологической трансформации личности: автореф. дис. на соискание ученой степени док-

- тора психол. наук: спец. 19.00.01 «Общая психология, психология личности, история психологии» / М. Ш. Магомед-Эминов. — М., 2009. — 53 с.
7. Макклелланд Д. Мотивация человека / Д. Макклелланд. — СПб. : Питер, 2007. — 672 с.
8. Пірен М. І. Публічна політична діяльність. Навч. посібн. / М. І. Пірен. — К. : НАДУ, 2009. — 288 с.
9. Райгородский Д. Я. Психология и психоанализ власти. Хрестоматия / Д. Я. Райгородский. — Самара: Издательский дом «Бахрус», 1999. — 608 с.
10. Слюсаревський М. Політична участь як особливий "зріз" політичної поведінки / М. Слюсаревський // Політичний менеджмент: Український науковий журнал. — 2009. — № 5. — С. 8—18.
11. Фролов П. Д., Слюсаревський М. М., Татенко В. О. Проблема політичного лідерства в Україні в контексті політичної реформи // Маркетинг в Україні. — 2004. — № 1 (23), січень-лютий. — С. 21—23.
12. Фролов П. Д. Технології побудови цільового іміджу політика // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. Спецвипуск: Політичний менеджмент. — Український центр політичного менеджменту. Київ, 2008. С. 234—243
13. Фромм Э. Иметь или быть / Э. Фромм. — М. : АСТ Москва, 2009. — 448 с.
14. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность / Х. Хекхаузен. — СПб. : ПИТЕР; М. : Смысл, 2003. — 860 с.
15. Циганенко Г. В. Соціально-психологічні механізми політико-ідеологічного самовизначення молоді: дис... канд. психол. наук: 19.00.05 / Циганенко Галина Валентинівна. — К., 2005. — 236 с.
16. Юрьев А. И. Глобализация как новая форма политической власти, изменяющая человека и миропорядок // Россия. Планетарные процессы. / Ред. В. Ю. Большаков. — СПб. : Изд-во СлбГУ, 2002. — 752 с.

RUDAYA N. L.

ФЕНОМЕН МОТИВАЦИИ ПОЛИТИЧЕСКОГО ЛИДЕРСТВА

В статье раскрыты психологические аспекты мотивации политического лидерства. Изложены подходы ученых к трактовке структуры мотивации политического лидерства. Раскрыто психологическое содержание мотива власти, мотива контроля, мотива афiliation и мотива достижения как доминирующих в мотивационной сфере современного политического лидера.

Ключевые слова: политическое лидерство, мотивация политического лидерства, мотив власти, компенсаторное поведение, мотив афiliation, мотив контроля, мотив достижения.

RUDAYA N. L.

PHENOMENON OF THE MOTIVATION OF POLITICAL LEADERSHIP

The article is devoted to the psychological aspects of the motivation of political leadership. The approaches to the interpretation of the structure of scientific motivation of the political leadership are presented. The psychological content of the motive power, the motive of control, affiliation motive and the motive to achieve a dominant motivation in the sphere of contemporary political leader is disclosed.

Keywords: political leadership, motivation of political leadership, the motive power, compensatory behavior, affiliation motive, the motive of control, achievement motive.

Стаття надійшла до редколегії 09. 09. 2013 року.